

Arkæologiske Undersøgelser i Vestfyen.

Af Pastor *Idum*, Føns.

Hvor langt tilbage der har levet Mennesker her i Danmark er vanskeligt at sige. Geologiske Undersøgelser har vist, at der har været en Tid, da Landet var dækket med store Fyrreskove, hvori bl. a. Elsdyret, Uroksen, Bjørnen, Lossen, Ulven og Bæveren levede. Senere fortrængtes disse Skove af Egeskove, og blandt de vilde Dyr optræder nu Kron- og Raavildt og Vildsvinet. Elsdyret fandtes dog allerede forud i Birketiden.

Østersøen var den Gang en stor Ferskvandssø, afspærret fra Havet, og Landet laa betydelig højere end nu (0-80'), saa at store Dele af de danske Farvande var tørlagte. Efterhaanden skaffede Østersøen sig Afløb gennem Floder i Dalstrøg, der hvor nu Øresund, Store- og Lillebælt findes. Klimaet blev efterhaanden mildere — omtrent som nu — og Egen indvandrede. Saa er der fulgt en Sænkning af Landet, især af den nordligste Del \varnothing : Nord for en Linie N. O. for Nissum Fjord—Præstø Bugt (Vendsyssel ca. 50' og Nordsjælland ca. 25'). Havet brød igennem de gamle Floddale (i Sundet og Bælterne), og Østersøen blev atter et Indhav. Under denne Sænkning har den ældre Stenalders Befolkning boet her i Landet; dette fremgaar bl. a. af Skaldyngernes (deres Bopladser), der i Landets nordøstligste Dele nu findes langt inde i Landet. Men der er i de senere Aar gjort nogle Fund, der gaar længere tilbage, nemlig i Maglemose ved Mullerup (Nord for Slagelse ud mod Storebælt) og ved Østsiden af Brabrand Sø ved Aarhus (den Gang en Fjord)¹). Det maa her-

¹) Se Aarb. for nord. Oldk. 1903, 148 ff. og 1906, 1 ff.

efter antages, at Mennesket er indvandret allerede i Slutningen af Fyrretiden og i Slutningen af Østersøens Indsøtid. Intet Aarstal kan opstilles, da der ingen skrevne Efterretninger findes fra saa fjern en Tid, men de 2 Fund gaar nok ca. 5000 Aar tilbage. Beboerne er vandrede ind fra Sydvest i smaa Horder, fra Nordfrankrig og Belgien; Nordtyskland og Østersøprovinserne var den Gang ubeboelige.

Her i Vends Herred er der ikke fundet Vidnesbyrd om Bebyggelse fra en saa fjern Tid. I 1915—16 har Nationalmusæet i foretaget en arkæologisk Undersøgelse af Vends Herred, og paa Grundlag heraf fremkommer de følgende Meddelelser; desuden er benyttet Resultaterne af de Undersøgelser, W. Dreyer foretog, mens han var Læge i N. Aaby. (Nuvær. Direktør for Zoologisk Have, interesserede sig meget for vore Oldtidslevninger.)

Resultatet af Undersøgelserne er imidlertid bleven meget fattigt, ikke fordi her ikke har været Minder om Oldtidsfolket, men fordi de fleste jordfaste Mindesmærker er ødelagte og spørløst forsvundne. Jorderne har været for gode til, at man vilde respektere Stendysser og Gravhøje; Stenene har der været Brug for til Bygningsemner, maaske ogsaa Fristelsen til at finde »Skatte i Højene (disse findes saa godt som aldrig i Gravene), har været medvirkende, og der har ikke været Overtro nok til at holde igen (som i mange Egne af Sjælland). Alligevel vil der nok kunne skrives lidt om, hvad der har været paa Egnen af Mindesmærker.

Den ældre Stenalder synes at være ret sparsomt repræsenteret her i Vestfyen. Flintsager findes ganske vist, men ikke mange. Ogsaa Affaldsdynger (Maaltidspladser) er fundne; men de kan ogsaa hidrøre fra den yngre Stenalder, idet de fortsattes i denne Periode. Mellem Staurby og Middelfart skal der have været en saadan; den er nu forsvunden og menes at være bortført til Vejfyld. Paa Sydsiden af Svinø i Gamborg Fjord findes derimod endnu 2 smaa Affaldsdynger (der iøvrigt først er paaviste af Overjæger Lave, Gammeldam). Ogsaa paa Sydsiden af Wedellsborg Halvø er der paavist en Affaldsdyng.

Indholdet bestaar overvejende af Hjertemuslinger, og de forefundne Østersskaller er smaa, hvilket viser, at vi her er ved Sydgrænsen af Østersens Forekomst; den kræver nemlig ret salt-holdigt Vand for at kunne trives.

Jeg skal endnu lige nævne, at paa en lav, tørvedækket Holm i Assenbølle Mose ved Bred Station (altsaa udenfor Vends Herred) er der fundet en Maaltidsplads fra den ældre Stenalder, bl. a. med Dele af Menneskeskeletter og af den tamme Ged. Desværre er største Delen af Pladsen bleven ryddet uden tilstrækkelig Sagskundskab.

Den yngre Stenalder kendetegnes jo ved alle de mange slebne Flintsager, idet man nu har lært at slibe Flinten og drevet denne Kunst til en stor Fuldkommenhed. Desuden har denne Tidsalder sat sine Spor i de mange smukke Grave, der efter deres Form og Udseende benævnes Stendysser (Runddysser eller Langdysser) og Gravkamre (Jættestuer eller Gangbygninger) samt de mindre Stenkister.

Fyens Digter H. C. Andersen synger:

Du danske, friske Strand, hvor Oldtids Kæmpegrave
staar mellem Æblegaard og Humlehave.

Men det hører desværre Fortiden til. Saavel de talrige Fund af slebne og huggede Flintsager som de mange Stendysser og Gravkamre, der har været her i Herredet, vidner om, at Egnen i den yngre Stenalder var ret tæt befolket. Jeg siger: har været; thi de fleste Grave er desværre forlængst sløjfede og Stenene bortførte til Broer eller til Bygningsbrug. Jorderne har været for gode til, at Gravene har faaet Lov til at ligge i Fred. I en Indberetning til Dr. O. Worm fra Præsterne i Vends Herred af 1624 findes en interessant Beskrivelse af Føns og Ørslev Sogne af Stedets Præst Hr. *Jørgen Kjeldsen* (den eneste af Præsterne, der har indsendt en ret fyldig Beskrivelse).

Paa hans Tid var hele Halvøen Fønsskov skovklædt lige fra Sparretorn og ud til Spidsen, hvor de 3 Fønssø-Gaarde laa. Han skriver bl. a. om Fønsskov: »Udi samme Skov findes mange Steder store Stendynger, som man almindelig kalder Kæmpegrave, besynderlig én [tæt Ø. for Voldstedet af en gammel Borg], besæt med mange store Stene; dér menes de Herrefolck, som have boet paa den Gaard, at være begravne (!)«. Det har sikkert været en Langdysse fra den yngre Stenalder; Stedet kan endnu kendes i Jorden som en sten- og grusbestrøet Plet, men Dyssen er forlængst borte.

Øst for Gammelgaard ud imod Bæltet kan ogsaa paavises Stedet, hvor der har ligget en Stendysse, ligesom der i den vestlige Ud-

kant af Sparretorn Skov endnu ligger Rester af en Dysse, hvis Sten er kløvede og bortførte. Især er mange Sidesten og Overligger fra Gravkamrene blevne kløvede og brugt til Grundstene i den store Lade paa Sparretorn, der opførtes i 1831. Tæt N.Ø. for Mosegaard findes dog endnu en Del af et ret aneligt Gravkammer med mange Skeletter i; det bliver nu fredet ved privat Foranstaltning. 3 mindre Gangbygninger (Gravhøje) — hvoraf dog de 2 er noget forstyrrede — ligger inde i Sparretorn Skov lige overfor Arbejderboligen ved den østlige Indgang til Skoven; da de er skovklædte, faar de forhaabentlig Lov til at ligge urørte. I Nationalmusæet I findes endnu en Indberetning fra Pastor C. Glerup »til Musæet for Oldsager« af 10/12 1808 om alle disse Dysser og Gravhøje, og det fremgaar af hans Beskrivelse, at nogle af dem endnu den Gang var ret vel bevarede, medens andre allerede var slemt medtagne eller sløjfede. Ved Hindsgavls Fiskerhuse ligger 2 smaa Gravkamre; andre er paaviste paa Viby Mark i Udby Sogn og i den nordlige Del af Vejlbj Sogn (W. Dreyer).

Det eneste Sted i Herredet, hvor der endnu findes en velbevaret Runddysse, er paa Brandsø i Lille Bælt — sagtens, fordi Øen ligger saa afsides. Den ligger nu i Haven til Ny Brandsøgaard og er fredlyst; dog mangler Randstenene; de er vistnok brugt til Grundsten ved Gaardens Opførelse. Men den mægtige Overligger har man ikke kunnet faa Bugt med. Der findes et Maleri fra c. 1840 af Dankw. Dreyer, hvor Dyssen ses med alle Randstenene.

Noget øst for denne — paa Svenskehøj — findes en lille Langdysse med 2 Grave, hvor dog Dækstenene er ødelagte ved Kløvning; en Del af den ene ligger nedsunken i Graven; men Sidestenene staar paa deres Plads, og Randstenene (c. 30) ligesaa.

Endnu en Dysse eller Gravhøj skal have ligget lidt vest for Gl. Brandsøgaard; dens Plads huskes og kan paavises i Jorden; men den er helt sløjfet. — Inde i Skoven paa Øens Østside ligger en rig Stenbestrøning af store Kampestenene, der fortsætter sig i et Stenrev ud i Vandet; saaledes har Stenene sikkert ogsaa ligget paa Fønsskov (en enkelt ligger endnu i Skoven) og flere Steder i vort Land, saaledes som Istiden har efterladt dem, da Isen smeltede. Vi forstaar da lettere, at Stenalderfolket ikke har haft Mangel paa Materiale til at bygge deres Grave af. — Snarere maa man forbavses over, at de har evnet at flytte saa store Stene, som navnlig Overliggerne er.

Flinten, hvoraf Stenalderfolkets Vaaben og Redskaber er dannede, findes jo overalt paa Jordoverfladen her i Landet som Blokke eller Knuder, men hidrører iøvrigt fra Dannelser i Kridtlagene. Den er ikke lige rigelig til Stede overalt; men paa Fønsskov findes flere Steder Flint i Mængde. Der har sikkert været Værksteder for Tilvirkning af Flinten. Saaledes er der paa side Steder af Viby Mark i Udby Sogn (nord for Banelinien) fundet Masser af hele og brækkede, slebne Flintsager; der er bortkørt hele Vognmandslæs deraf, men endnu er der meget tilbage.

Undertiden finder man 2 eller flere ensartede Flintsager (Økser, Dolke, Spyd eller lign.) nedlagte i Jorden i Moser og paa side Steder, liggende i Rundkreds eller oven paa hinanden og med Bark imellem. De fleste af disse Sager er sikkert forsætlig henlagt saaledes som Offer til Guderne — de saakaldte Votivfund. Saadanne kendes her paa Egnen fra Fønsskov og fra Ejby Moser. I det nuværende Risbro paa Fønsskov findes en smuk Samling, overvejende Stenaldersager, der er fundne omkring paa Halvøen ved Pløjning, Gravning o. lign.; bl. a. maa nævnes 2 fine Stenøkser, der fandtes nedlagt i et Mosehul. Det giver Samlingen Værdi, ikke mindst, at den omfatter Sager alene fra én Egn.

Vi ved af andre Forhold, at Befolkningen i den yngre Stenalder har haft faste Boliger, og foruden Jagt og Fiskeri ogsaa har drevet Agerbrug og har haft Husdyr (Oksen, Faaret, Geden og Svinet). Det Folk, der har kunnet frembringe saa smukke Sager af sleben Flint, har ikke staaet paa saa lavt et Kulturtrin, som man maaske kunde være tilbøjelig til at tro. Vanskeligt kan man ogsaa tænke sig, at omvandrende Horder vilde ofre saa meget Arbejde paa Gravene over deres døde, som møder os i Dysser og Jættestuer, hvoraf de sidste er hele Kirkegaard, benyttede i Hundreder af Aar; de maa derfor have været fast bosiddende og ret talrige.

Bronzealderen (c. 1200 — c. 400 f. Chr.). Det er paavist, at dette Tidsrum falder i 2 omtrent lige lange Perioder. I den første begravedes Ligene ubrændte, undertiden i Egekister, udhulede af een Stamme, og de fundne Sager røber Paavirkning fra den mykeniske Periode i Grækenland. I den sidste Halvdel er Ligbrænding saa godt som eneraadende, og Vaaben og Husgeraad røber Paavirkning af etruskisk Kunst. — Særlig paa de jyske Heder findes der en Mængde Bronzealderhøje; men her i Herredet

er saa godt som ingen bleven tilbage. Spor efter sløjfede Høje findes — eller fandtes paa Dreyers Tid — flere Steder, saaledes paa Viby og Rolund Marker i Udby Sogn ud imod Fjorden, sammen paa Brangstrup Mark. Endvidere Kushøj i Vejlbj Sogn, den nu sløjfede Rankes Høj i en Have i Blanke By og paa Jensbjerg Mark tæt ved Stranden. Paa Bubbelgaards Jorder i Indslev Sogn har der vistnok ligget 3 Høje i Rad, ligesom betydelige Rester af Høje er fundne ved Grimmeløkke, ved Fjelsted, omkring Ejby Moser og paa Bakkerne ved Mosegaarde. — En ældre Broncealdergrav (Egekistegrav) har ligget lidt øst for Føns paa Sydskraaning af »Stenhøje«; den var dog omtrent sløjfet i 1808, og der vides ikke at være gjort noget Fund af Lig, Vaaben eller lign. — Endelig blev der c. 1750 i Husby Mose under ukendte Omstændigheder funden 2 Broncelurer, hvoraf den bedst bevarede findes paa Wedellsborg Slot.

I Almindelighed maa siges, at Broncealderens Grave findes længere inde i Landet paa de lettere Jorder og borte fra Kysterne, som man formodentlig ikke har anset for sikre længere, efter at man har lært at bygge lettere Baade end Stenalderens plumpe Kano'er.

Jernalderen (c. 400 f. Chr. — c. 400 e. Chr.). Med Jernets Optræden indtræder efterhaanden andre Gravskikke, idet Begravelse af ubrændte Lig lidt efter lidt vinder Overhaand. Dog er der nogen Forskel i de forskellige Landsdele. I Jylland synes man at være vendt tilbage til den yngre Stenalderens Kistegrave; paa Sjælland begravnes Ligene ofte ubrændte paa fælles Gravpladser, f. Ex. i Grusgrave uden nogen dækkende Høj. Her paa Fyen var Ligbrænding det almindeligste, men Urnerne findes oftest paa fælles Gravpladser uden Høje over og uden — eller med meget lidt — Gravgoods og tæt under Jordoverfladen. Som Regel bestaar Gravgodset kun af en Bøjlenaal (fibula), der har holdt Kappen sammen — lignende vore Sikkerhedsnaale. Saadanne Gravpladser er her i Vestfyen paaviste paa Staurby Mark ved Middelfart, paa Viby og Rolund Marker, 2 ved Ejby Station, ved Jensbjerg, i Baaring o. fl. St. Paa Skrillinge Mark er der — under flad Mark — fundet en stor Gravplads med Brandpletter, Urnegrave og Skeletgrave; her er der fundet bl. a. en Sølv mønt med Billede af den romerske Kejser Lucius Verus (161—172 e. Chr.) Herefter kan Fundets Tidsalder bestemmes; det maa nemlig erindres, at romerske

Sager, Husgeraad, Smykker, Mønter o. s. v. især ved Handelssam-
kvem fandt Vej herop til Norden i rigt Maal. — Bebyggelsen i
lette Tidsrum synes at have været størst paa den lange sandede
Aas fra Haare Bjerge ned til Føns Bjerge. Gravurnerne — og
Fundene — optræder især i Række Nord for Aasen i hele dens
Længde; dog er de ogsaa fundne Syd for denne. — Derimod har
man ikke her i Vestfyen fundet Kamppladser med Sager fra Folke-
vandringstiden saaledes som i Nordfyen (Vimose, Kragehul, Ille-
mose, Krogsbølle o. fl.).